

Aczél Géza: a térség kritikája

A könyvecske mintegy hatvan lapon tartalmaz verseket, amelyeket a szerző három részre csoportosított. *Öt tétel* címen öt verssel indította a versek sorát. Ezekben a tételekben az élet, a halál, a műveltség, illetőleg az irodalom adja a témákat, melyek voltaképpen az egész versfüzetnek tartalmi felütéseiként is felfoghatók.

A címközleményekkel ellátott indítóversek térsége és ideje „a közelmúlt történelmi hisztériáinak kásahegyén túlra / túl a nagyokosok trianonján pocakosok kiegyezésén” van és terjed. (Ez az idézet az „andrej tarhanov vogul költővel és taiszja szeburova osztják újságírónővel beszélgetünk a fehér asztalnál s rájuk a pirított cirbolyafenyő magot” című versből való. A szerző csupán kisbetűket használ mindenütt, központozás jószerével nincsen, amitől persze a „cirbolyafenyő-mag” kötőjelének nem kellene hiányoznia.) A térséggel, a helyzettel való viszonyt épp e vers lezárása mondja el: „jó hogy izgága őseink kilovagoltak a tundrás hazából / jó megfontolt őseinknek hogy a szarvasok földjén maradtak”. A költői és az emberi lét jelenjét tételezi ezután verseiben: „megkoppan szemérmesen a fehér bot s a délelőtti nagy buliból egyszer csak kivillan barta jános”, és: „tavasz volt az élet pompázott csak édesanyánk veress ilona billent át csöndesen az elmúlásba”, továbbá: „gyászvers apjának idősebb aczél gézának a mindig kisemmizett becsületet kishivatalnoknak halálára”, végül: „néha a géniuszokat is meg kell köszönteni mondom barátainknak juhász ferenc fogvacogatóan nagy könyveit szorongatva”. Ez utóbbi versben is az elmúlt idők értékelése adja a vázat részben a Balassi Bálinttól („lószagú balassi nyújt kezét csapzott mezőkről”) József Attiláig kihúzott irodalmi vonalrajzzal, részben a történelemmel és a politikummal („lestük vacogva ávóséjeken micsoda erődöket épít a léleknek ez az ember”). Szinte a napi politika szerepel az említett „gyászvers...”-ben: „te még úgy tanultad elsántikálsz szavazni / arra az egyetlen pártra nem nézel hátra” stb.

„a térség kritikája” címen összefogott versek adják a könyv második egységét. Az a kettősség, amely a finnugor őshazából való kilovagolásnak, illetőleg az ottmaradásnak egyaránt jó voltát emlegette, e második csoport versnél a címadásban érhető tetten:

„a korosztály dicsérete”, „a tömegétkeztetés kritikája”, „a kiskert dicsérete”, „a tömeg-tájékoztató kritika” és így tovább, egy dicséret, egy kritika. Jobbára azonban egy hangvételek ezek a versek (is). „a korosztály dicsérete” például éppúgy az elmúlt évtizedekre utal, mint, mondjuk, „a tömeg-tájékoztató kritika”. Előbbiben a mai harmincéveseknek már ismeretlen „indulók”, a „mozgalmi sokk”, az „agitátorok”, a „brossúrákba stencilezett hamis tételek” letűnése, nemléte kapcsán építkeznek a vers, az utóbbiban egy mozijegy árán cukrot vevő gyerek politikai tudatlansága vagy ártatlansága – „akkor még szentnek tűnt a sajtó és fényesnek a szó” – ugyanígy derül ki, hiszen abban az időben, amikor „megverte fél Európát rózsavölgyi és iharos”, „ki tudta még hogy a soroknak van köze” és: „ha megcsörren olykor bosszantó hangján a telefon / ki tudta még hogy elsápad akkor s remeg a kolofon”. – Másutt is ott a költői megszólalás kifejezőmódját alakító, formáló háttér az elmúlt évtizedek terhével vagy élményével, „a kisgyermek dicsérete” című versben például az is jellemzi a gyermeket, hogy „sosem tapsolt még látogatóba jött idegeneknek”; „az asszony dicsérete”-ben: „gyötrelmek társadalmi csapdák”; „a térség kritikája” pedig „demagóg világ”-ot említ. Már címével is a nemrég volt idők jellemzőjévé lesz a „tömegétkeztetés kritikája”, hiszen nemzedékek érkeztek az ötvenes-hatvanas években népbüfékben, üzemi konyhákban, ahol „csorognak reménytelenül a tömegétkeztetés hígított levei”. S az olvasó hajlamos párhuzamos-ságot látni „a tömeg-tájékoztató kritika”-val, illetőleg a ciklus párverseivel: mindenben, életben, halálban, örömben, bánatban megbújt valami, valami, amit hajdan Illyés Gyula foglalt össze az „Egy mondat a zsarnokságról” című nevezetes versében. Aczél Géza némiképp ennek az egy mondatnak egyes tagmondatait a hétköznapi emlékezésnek és saját lírájának tudásfátylán áttekintve írja újjá.

A versek harmadik csoportja a „vé” cím után olvasható. A címadó versnek, a „vé”-nek középen V betű alakban – minden bizonnyal Victoria istennő nevének jelképpé vált kezdőbetűjéről van szó – következik a költői közleménybe mintázott hír:

<i>„és jött egy férfi</i>	<i>még most sem érti</i>
<i>csak torka száradt</i>	<i>ahogy az áradt</i>
<i>s intett az égre</i>	<i>hogy vége vége</i>
<i>szavait itták</i>	<i>lemondtak végre</i>
<i>a kommunisták”</i>	

(Hasonlóképpen van a „nagy temetői posztmodern” című vers közepén egy kereszt alakítva a verssorokból, mutatván a költő hajlamát a képversek írására.) Egyébként a kötetet befejező néhány vers talán tematikai szempontból szélesebb mezőt fog át, illetőleg idéz fel, s így lírai tartalmi is parttalanabbak. A záróvers, a „cirkusz” című alighanem a leginkább mutatja ezt, ebben a cirkuszi világ – bohócok, megvénült orosz-lánok (immár megannyi irodalmi rekvizitum!) – van átfestve a mára, a mai világra. Ahogyan a cirkusz, „így szeded te is magad konzolidált halmazba naponta”, és: „itt a költő a bölcs dekonstruál”, ám különösebben nem jön létre távlat a mára való piktúrálásnak, nem hallatszik a verstartalomnak különösebb kicsengése a tényvilág zajai közül. Szívesebben emlékezünk a versfüzet középső részének bizonyos tárgyilagos választevényt mutató költeményeire, amelyekben a lírai állapot szerencsésebben rajzolódott meg a költői, emberi létesemények megírása kapcsán, amelyekben nem jelszószerű a dekonstrukció. Voltaképpen a nyelvi rajzolat, a megformálás módja lehet az oka az efféle bizonytalanságerzet kialakulásának Aczél versei kapcsán. Például az *idő* szó (jól-

lehet különböző jelentésekben) számos helyen szerepel a versekben: „az idő már percenként döfödi roppant pikáit” (11), „az időke pályaudvarára befutottak az első meleg légvonatok” (13), „s veti elénk az idő a kártékony fekete magot” (33), „elénk jött az idő” (35), „a zsírosabb időke színes adásából is előlegzett valamit” (ti. a televízió) (39), „az ember (...) már csak szürrealista kép szeretne lenni felütve az idő homlokára” (44), „a megviselt kőről mint a vér az idő lassan lecsordul” (52). Nos: ezek az idő szavak nem épülnek össze motívumépítő elem gyanánt költői kulcsszóvá, a viszonylag kevés versben gyakoriságuk – a különféle és egymással némileg kizáró viszonyban lévő képalkotás révén – inkább zavaró. A szó következési valószínűségének a versekben való növekedése a hírértékszint eséséhez vezet. (A központozás elhagyásának dolga is elemezhető volna a hírérték szempontjából.) Mindehhez járul, hogy némelyik idő képzavarba hajló szemantikai beépítésű, ilyenféle például „az idő percenként döfi roppant pikáit” teljes kép, amelyben a *percenként* határozó, pontosabban a *perc* a *roppanttal* is, a *pikáival* is jelentéstani ellentétben van, illetőleg a két-két nyelvi jel társulási valenciája nincs meg szemantikai szinten. Ilyenféle, de a szintaktikai kötöttség hiányát mutató szerkesztmény: „szürrealista kép (...) felütve az idő homlokára”, ugyanis nincsen a magyarban **képet üt föl a homlokra* mintájú ige-függvény, ami miatt természetesen még lehetne alkotni valamilyen efféle lírai ige-függvényt, ha annak hangulati-jelentésbeli egysége lenne. (Igaz: a *föl* igeikötő elhagyása eleve segíthetne a szóban lévő képen.) Ugyancsak zavaró képalakítás van ebben is: „elpergett évtizedek föllombosodott ifjúsága alól” (23), hiszen az *elpereg* ige szemantikai mezőtartománya meglehetősen kizárja a *föllombosodik* igéét. Máshol a feszes szövegépítésre való törekvésből születik katakrézis: „édesanyám emléke puha madárként ül a kórházi ágyon / mint szivárgó gázok lebegnek oldott tekintete mélyén / a nagy puha gézek” (13–4). A szövegösszetartás törvénye miatt ebben nem az *édesanya emlékére*, hanem a *puha madárra* vonatkozik a továbbbszótt metafora képisége, amely persze akkor is képzavar lenne, ha az *édesanya emlékére* vonatkoztatnánk az oldott tekintet mélyén gáz gyanánt lebegő gézeket. Ismét máshol csupán a mai magyarban burjánzó befejezett melléknévi igenevek használata a kellemetlen: „*halt* hörgések” (az ún. irodalmi nyelvben a *holt* járta volna, vagy valamilyen igeikötős alakulat), s szintén nem szerencsés szerkesztményű az illetén birtokosszerkezet-elhelyezés: „mikor s mely pontján az ívnek kapják fel légáramlatok” (9); az alanyként is, jelzőként is fölfogható *huncut* szó a téma-réma tagolás zavara miatt grammatikai bizonytalanságot kelt, s nem stílusos hatáskeltő mozzanatot: „(...) egy kis huncut nyelvet ölt a fáradt poétára” (56). Talán elírás van a „részeg darazsak sárgaláza” (17) képrészletben, hiszen a *sárgaláz* egy trópusi betegség...

Ugyanakkor a költő nyelvhasználatának képanyaga is, szóanyaga is számos friss elemet, önálló megoldású használatot mutat: „in konkrétó”, „megspórolt szavak”, „hordószónokláz” (sajnos ennek is van parafrázisa: „nem állsz a hordóra szónokolni”), „kompromisszum”, „a terror főpapjai” és a többi. Több teljes kép is megemlíthető volna a szerencsés metafora-alkotásra: „bőséges locsolással megteremtéd a növényi jólétet / lapozva káposzták ropogós leveleit a sajtószabadságot”, „a csöndben világított minden kis információ”, „a szakma csak megérint / a szakma törékeny divatja vajon hogy fogná laza nyelvi leleménybe e képet” és a hasonlók.

Aczél Géza versfüzetét bizonyára mindazok szívesen olvassák, akik a második világháborút követő magyarországi évtizedekben éltek, illetőleg akiknek ekkori életük-höz, élményeikhez kapcsolódik az elmúlt néhány évnek eseményekkel teli világa is.

A szerző költészetének témájává lett kritika (= a térség kritikája) mindezeknek az olvasóknak (is) bizonyára szívügye. S hogy az efféle kritika ne a tegnapi újság érdektelen és értéktelen sorsára jusson, a költemények megmunkálása eleve akadályozza, ám, hogy stílusban is maradandó irodalmi értéké váljanak, alighanem kimunkáltabb, a belső szerkezetek, gondolatláncok által meghatározottabb kritikák írandók e térségről és térségből, s valószínűen Aczél verseiről is. *(Széphalom Könyvműhely. É. n. H. n.)*

Büky László